

KONGRESI, SIMPOZIJI, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

SREČANJE »SREDNJA EVROPA V DVAJSETIH LETIH: KULTURA IN DRUŽBA«

Gorica, 7.—9. december 1989

O goriških srednjeevropskih srečanjih (Incontri Culturali Mitteleuropei) Zgodovinski časopis še ni poročal. Na mestu je zato, da sestankom, ki se v Gorici odvijajo od leta 1966, posvetimo nekaj splošnih ugotovitev.

Od konca petdesetih let je skupina mladih goriških italijanskih izobražencev iz katoliškega kroga želela ovrednotiti položaj Gorice, v katerem se je znašla po septembru leta 1947, ko je prenehala biti (upravno, gospodarsko in kulturno) središče zgodovinske dežele, ko je postala obmejno mesto. Videmski sporazum o malem obmejnem prometu (1955) je podrl železno zaveso (do nedavnega simbol evropske razdvojenosti) in Gorica je poleg svoje obmejnosti s pridom vnovčevala predvsem na gospodarskem polju. Ko je pričela leta 1959 izhajati revija »Iniziativa Isontina«, je javnost pomislila, da lahko Gorica razširja svoja obzorja in potrjuje svojo novo vlogo tudi kot stičišče mednarodnih kulturnopolitičnih srečanj. Od teh spoznanj do uredničenja srednjeevropskih srečanj ni bila več dolga pot.

Sergio Tavano, eden pobudnikov srečanj, je v enem izmed kar številnih esejev, s katerimi je opravičeval pobudo, presodil: »Za razliko od vsenemških načrtov Mitteleurovska kulturna srečanja v Gorici izražajo trdno voljo, da bi odvzeli izrazu imperialistični navdih in ga oplemenitili tako, da bo označeval civilizacijski in kulturni prostor, ki se je raztezal (in se pod površjem še razteza) od Trsta do Prage, od Ljubljane do Budimpešte« (Goriška srečanja 3/1968, št. 15—16, str. 49). S tem je želel odgovoriti tistim, ki so v besedi *Mitteleuropa* pomislili na zgodovino, na gospodarske ter politične cilje velikonemštva. V srednji Evropi so torej Goričani želeli ponovno spoznati *duh*, ne pa *telu*, kot je zapisal muzikolog Quirino Principe v zborniku »Cultura Mitteleuropea. Vent'anni di lavoro di studi e ricerche« (Gorica 1986, 11), v razpravi, s katero je označeval prvih dvajset let delovanja goriških srečanj. Mednarodna dejavnost se dolgo ni mogla sprijazniti z oznako srednjeevropski (mitteleurovski). Pomislek je izpovedal tudi prof. Fran Zwitter v časopisni polemiki (Delo 15. 12. 1973, str. 31) v zvezi z neudeležbo slovenskih zgodovinarjev na 8. srečanju (Srednja Evropa v času): »Nimam seveda ničesar proti temu, da postane ta Mitteleuropa predmet mednarodne diskusije zgodovinarjev... Drugače pa je, če rabi ta izraz za oznako osnovnega prizadevanja vseh teh srečanj... Zato mislim, da so italijanski organizatorji teh srečanj, ki so imeli pred očmi pač samo kulturno sodelovanje in zблиžanje, izbrali za naslov svojih prizadevanj nesrečen izraz.« Na sodbe prof. Zwitterja je v »Iniziativi Isontini« (60, 1974, str. 17—22) odgovarjal prof. Arduino Agnelli, avtor knjige »La genesi dell'idea di Mitteleuropa« (Milano 1971, 1973²; ocena v ZČ 27/1973, 164—165).

Regionalizem, ki zadnja leta preveva Evropo, je razblinil pomisleke. Nove evropske povezave (na primer delovna skupnost Alpe-Jadran) temelje v novi stvarnosti in tako se tudi goriška srednjeevropska srečanja ne spopadajo več s polemikami take vrste. V svoji skoraj četrstoletni zgodovini so doživela nekaj sprememb. Q. Principe je napravil periodizacijo in presodil, da so se odvijala na štirih stopnjah: prva je bila poskusna (1966—1968), drugo (1969—1972) je poimenoval kot leta srečanja idej, sledila so leta *novih predlogov* (1973—1977) in kot zadnja stopnja *preusmeritev poti* (od 1979). Srečanja so doživljala krize, kar se še najbolj očitno kaže konec sedemdesetih let; leta 1978 so odpadla, njih nadomestilo je bila okrogla miza o goriškem filozofu in publicistu C. Michelstaedterju. Leta 1988 (22. srečanje) je bil goriški mednarodni srednjeevropski sestanek, posvečen prvemu goriškemu nadškofu Carlu Attems (organizator tridnevnega simpozija je bil v prvi vrsti goriški Istituto di storia sociale e religiosa), posebej pa je prireditelj (Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei) pripravil okroglo mizo »Italija in Avstrija: Novo poglavje zgodovine« (glej ZČ 43/1989, 129). Goriški inštitut za srednjeevropska srečanja je pripravil še nekaj okroglih miz, predavanj, predstavitev in srednjeevropskih razstav. Njegovo izdajateljsko delovanje je bilo osredotočeno predvsem na izdaje prispevkov posameznih sestankov. Dolej je izšlo gradivo, ki je bilo prebrano na srečanjih 1966—1976, objavljeni so bili akti srečanj 1979, 1980, 1982; gradivo s srečanj v letih 1983, 1984, 1986, 1988 je v tisku, prav tako pa zagotavljajo organizatorji, da bo izšlo gradivo preostalih srečanj (1977, 1981, 1985, 1987). Inštitut je izdal v lastni založbi ali kot sozaložnik še nekaj drugih publikacij.

Pri navajanju nekaterih bolj splošnih podatkov smo povsem obšli vsebino goriških mednarodnih sestankov. Že od samega začetka so bili namenjeni obravnavi tem s področja kulture, pri čemer je bil ta pojem kar se da široko zastavljen. Začeli so s pesništvom, od tod je pot vodila k pripovedništvu, ljudski kulturi, k razčiščevanju problemov sodobne srednje Evrope, urbanistiki, arhitekturi, gledališču, filozofiji, slikarstvu, glasbi, humorizmu (satiri). Tem monografskim pregledom, ki so raziskovali po sodobnosti in preteklosti, so od leta 1979 sledile bolj specialne teme: življenje in delo jezikoslovca G. I. Ascolija (dvakrat), vladanje cesarice Marije Terezije, židovstvo, pa zopet problemi mitteleuropske ideje in kulture, psihoanalize in šolstva na srednjeevropskem prostoru. Vseh srečanj, počenši od prvega (na njem je sodeloval C. Zlobec), so se Slovenci (matični in zamejski) udeleževali kot predavatelji, diskutanti in poslušalci. Na 23 srečanjih (1966—1989) je doslej nastopilo skupaj 36 Slovencev (od tega 8 pripadnikov slovenske manjšine v Italiji), največ jih je imelo po en nastop; dva (E. Cevc in K. Gantar) pa imata že štiri. V letih 1973, 1980 in 1981 med aktivnimi udeleženci ni bilo nobenega Slovenca.

Na tem mestu nas mora seveda zanimati mesto zgodovine. Čeprav je bila na svoj način zastopana v domala vseh srečanjih, pa je bila prva izrazito zgodovinska tema obravnavana leta 1973; srečanje je bilo posvečeno *Mitteleuropi* skozi čas. Slovence je takrat z referatom o razmerju beneške revolucije (1848—1849) do srednje-vzhodne Evrope zastopal Jože Pirjevec. Gradivo tega sestanka je izšlo v knjigi »La Mitteleuropa nel tempo« (1981). Naslednje srečanje s preteklostjo je bilo leta 1980, posvečeno 200-letnici smrti cesarice Marije Terezije s posebnim poudarkom na krajevnih primorskih problemih. Sodelovali so samo italijanski strokovnjaki, gradivo je izšlo v knjigi »Da Maria Teresa a Giuseppe II: Gorizia, il Litorale, l'Impero« (1981). Več zgodovinskih problemov je obravnavalo 15. srečanje (1981) z naslovom »Per un'immagine della Mitteleuropa: Documenti e prospettive«. Slovenci niso sodelovali; gradivo tudi ni bilo objavljeno. Podobna ocena prikazane vsebine velja tudi za sestanek leta 1982 o judovski kulturi v odnosu do srednjeevropske književnosti. Referati so izšli v knjigi »Ebrei e Mitteleuropa: cultura, letteratura, società« (1984). O različnih oblikah šolstva na območju Alpe-Jadrana in Podonavja v preteklosti je govorilo 17. srečanje leta 1983. Referati še niso objavljeni, šest referatov so prispevali slovenski poznavalci. 19. srečanje (1985) se je ponovno vrnilo k problemu srednjeevropske kulture, problemi preteklosti so se prepletali s sedanostjo. 22. srečanje (1987) o prvem goriškem nadškofu Attemsju (1752—1774), razpetim med rimsko kurijo in habsburško državo, je nastalo (kot povedano) v sodelovanju z Inštitutom za družbeno in cerkveno zgodovino. Simpozij je bil temeljito pripravljen, pomembno je bilo tudi sodelovanje Slovencev (B. Grafenauer, F. Dolinar, L. Bratuž; glej Kronika 37/1989, 141). Simpoziju bo sledila objava referatov ter objava Attemsovih vizitacijskih poročil in pridig v slovenskem jeziku.

Napisanemu lahko dodamo, da so bili slovenski zgodovinarji kot referenti na Goriških srednjeevropskih srečanjih skromneje zastopani (dva iz vrst manjšine, pet pa iz matice) zlasti oziraje se na važnost problemov, ki so jih nekatera srečanja obravnavala. Pomislek poročevalca v »Primorskem dnevniku« (17. 1. 1982, št. 14), da so na mitteleuropskih srečanjih zlasti Slovenci, ki so živeli in še žive na Goriškem prezrti, je spodbudilo polemiko v katoliškem tedniku »Voce isontina« (30. 1. 1982; 15. 5. 1982 in 29. 5. 1982); na koncu je vendar potrdila pripravljenost italijanske strani za dialog tudi o preteklosti Goriške. Vrsta prireditev, namenjenih lokalni zgodovini, je kasneje pripravljenost v polni meri potrdila.

Preostane nam še poročanje o 23. goriškem srednjeevropskem srečanju, med 7. in 9. decembrom 1989. Njegova osnovna tematika je bila srednja Evropa v dvajsetih letih našega stoletja, poseben poudarek pa sta v tej problematiki imela kultura in družba. Srečanje se je odvijalo podobno kot predhodna (predsednik častnega odbora je bil ministrski predsednik G. Andreotti, znaten organizacijsko-finančni delež je prispevala avtonomna dežela Furlanija-Juljska krajina). Predavatelji naj bi prišli iz osmih držav, toda poljskih in najavljenega romunskega zastopnika ni bilo; uradni jeziki so bili italijanščina, nemščina in slovenščina (hrvatski predstavnik prof. M. Šicel je svoj referat prebral v slovenskem jeziku). Preko 60 poznavalcev srednjeevropskih problemov je prijavilo prirediteljem predhodno svojo udeležbo, izmed teh je 36 imelo referate in koreferate. Med samim srečanjem so nastale spremembe tako, da se je število nastopajočih zmanjšalo. Prireditelj je naglasil, kako je bila pravzaprav okrogla miza o Avstriji in Italiji leta 1988 (ob sedemdesetletnici konca prve svetovne vojne) uvod v simpozij o srednji Evropi dvajsetih let. Problema so se predavatelji (obenem s tistimi udeleženci, ki so posamezna zasedanja vodili) lotili večstransko. Uvodni predavanja sta imela zgodovinarja, in sicer Italijana Gustavo Corni z univerze v Chietiju, ki je govoril o političnih in družbenih razmerah v *Mitteleuropi* po prvi svetovni vojni, ter Pasquale Fornaro, sodelavec univerze v Messini, ki je poročal o boljševiskih revolucijah na Madžarskem, v Avstriji in na Bavarskem. Tako bi seveda lahko poročali o vsakem izmed tridesetih prispevkov, zaustavili pa se bomo predvsem pri zgo-

dovini, o kateri se je govorilo na dveh zasedanjih. Najprej so udeleženci prisluhnili pregledom o dvajsetih letih v nekaterih deželah (državah), ki sodijo v srednjeevropsko skupnost. Izrazito zgodovinsko sta bili naravnani predavanji prof. Vasilija Melika o Sloveniji v dvajsetih letih (omenil je tudi slovenske manjšine v Italiji in Avstriji) in Stanislawu Šmatlaka iz Bratislave, ki je na podoben način prikazoval Slovaško. Krajši časovni objem je zajel profesor univerze v Paviji Angelo Ara o Avstriji med monarhijo in republiko. Problemi Čehov, Hrvatov, Madžarov, Poljakov so se nekako razpršili v predavanjih, ki so bila namenjena književnosti, lepim umetnostim, arhitekturi, filozofiji itd. Italijanski zgodovinarji so nastopili s tremi predavanji, v njih so pozornost posvetili južni Tirolski v času po prvi svetovni vojni in tako imenovani Julijski krajini. Prof. Umberto Corsini iz Trenta je govoril o mitteleuropski tradiciji na južnem Tirolskem po aneksiji k Italiji, prof. Paolo Ziller iz Trsta pa je razpravljaval o prehodu avstro-ogrske uprave na južnem Tirolskem v italijanske roke. Fulvio Salimbeni s tržaške univerze je ob reviji *Le Nuove Provincie* (urednik F. Salata) razpravljaval o razmerah v Trstu, na Goriškem in v Istri. Žal sta predavanji Elia Apiha in Paola Santarcangelija odpadli.

Preostali predavatelji so seveda posegali v literarno zgodovino, muzikologijo in druga kulturološka vprašanja ter obravnavali idejne probleme (kulturalna dezintegracija Mitteleurope, mit kontinuitete itd.). Če so bili nekateri prispevki zelo specialni (na primer literatura nemškogovorečih v nekdanjih deželah češke krone itd.), pa je odpadel pregled književnosti, upodablajočih umetnosti, gledališča, filozofije itd. pri Slovencih v dvajsetih letih. Odsotnost predavateljev je skušal s svojo intervencijo nadoknaditi Emilijan Cevc, ki je predsedoval enemu izmed zasedanj. O slovenski glasbi tistih let (Marij Kogoj) je nadvse laskavo govoril Quirino Principe, o umetnosti pa Fulvio Monai. Popoln izpad problematike primorskih (goriških) Slovencev sta s svojima intervencijama skušala ublažiti pisatelj Alojzij Rebula, ki je govoril o Alojziju Resu in njegovem zborniku *Dante* (1921), ter Branko Marušič, ki je pokazal na nekaj slovensko-italijanskih kulturnih povezav na Goriškem dvajsetih let. Ni znano, kdo nosi krivdo za precej nepopoln prikaz slovenske stvarnosti. Ze zaradi slovenske manjšine, ki živi na Goriškem, bi bila na tem mestu kar se da popolna informacija o Slovencih v tem zgodovinskem času več kot dobrodošla.

Goriški srednjeevropski sestanek seveda ni mogel mimo dogodkov, ki so predele vzhodne Evrope pretresli proti koncu leta 1989. S tem v zvezi je prebral posebno izjavo umetnostni zgodovinar Josef Kroutvor iz Prage, nekaj slovenskih dodatkov k temu pa je prispeval prof. Kajetan Gantar.

Organizator, ki je kot vsakokrat doslej srečanje uspelo pripravil, je zagotovil, da bodo referati (koreferati in diskusije) objavljeni v posebni knjigi. Ob goriški priveditvi so posebej počastili tržaškega germanista Claudia Magrisa ob izidu tretje izdaje njegove knjige o habsburškem mitu v sodobni avstrijski književnosti.

Za konec se seveda postavlja vprašanje strokovne vrednosti srečanj, kakršno se nam v svoji tematski raznolikosti predstavlja prav goriško. Nobenega dvoma ni, da je interdisciplinarnost na pohodu, in zgodovinarju na primer le koristi, če posluša muzikologa ali umetnostnega zgodovinarja in obratno. Na srečanjih se vendar srečujejo ljudje, ki prihajajo iz različnega okolja, tako kulturnega kot idejnega (kljub premikom, ki jih doživlja sedaj češkoslovaška država, ko bi pomislili na idejne preobrate, pa je bilo vendar v predavatelju iz Slovaške čutiti poudarke, ki sodijo v real-socialistični besednjak). Tudi na polju zgodovinopisja lahko taka srečanja odpirajo na stečaj vrata evropskim narodom in s tem tudi njihovim nacionalnim historiografijam. Namenoma sem rabil pridevnik *evropski*, ker je pojem srednja Evropa po sedanjih političnih mejah neopredeljiv (pomislimo le na Jugoslavijo, saj le nekateri njeni deli sodijo v srednjeevropski prostor). V bodoče bi morale namesto držav, ki pri goriški priveditvi sodelujejo, navajati dežele, mnogo lažje jih je tudi z zgodovinskimi dokazili uvrstiti v obravnavani zgodovinski in zemljepisni prostor. Najnovejša politična razmerja v Evropi pa nas znova navajajo k razmisleku: kaj je pravzaprav danes *Mitteleuropa*?

Branko Marušič